

Πειραματικό Αναλυτικό Πρόγραμμα για Ειδικές Μαθησιακές Δυσκολίες

του **Εμμανουήλ Μαρκάκη**, ε.τ. παρέδρου Ειδικής Αγωγής του Π.Ι.

Εισαγωγικό σημείωμα

Οι μαθησιακές δυσκολίες στη Γλώσσα και στα Μαθηματικά, **σε παιδιά που δεν έχουν πρόβλημα νοητικής υστέρησης**, οφείλονται σε ατελείς αντιληπτικές ικανότητες ή δυσλειτουργίες του εγκεφάλου, οι οποίες επηρεάζουν την κωδικοποίηση και αποκωδικοποίηση των ερεθισμάτων και παρουσιάζονται ως διαταραχές: της σκέψης, του προφορικού λόγου, της ανάγνωσης, της γραφής, της ορθογραφίας, της κατανόησης και της μαθηματικής σκέψης. Στην ελληνική βιβλιογραφία απαντώνται με τους όρους: Δυσλεξία, Δυσορθογραφία, Δυσαναγνώσια, Δυσαριθμσία.

Η δυσλεξία θεωρείται η κυριότερη μαθησιακή δυσκολία, γιατί εμπεριέχει στοιχεία από όλες τις μορφές των Μ.Δ. Εκ πρώτης όψεως παρουσιάζεται ως δυσκολία κατάκτησης και επεξεργασίας του γραπτού λόγου. Στην πραγματικότητα όμως συνδέεται με όλες τις λειτουργίες της γλώσσας, με προεκτάσεις και στη μαθησιακή σκέψη.

Η δυσλεξία θεωρείται η κυριότερη μαθησιακή δυσκολία, γιατί εμπεριέχει στοιχεία από όλες τις μορφές των μαθησιακών δυσκολιών. Εκ πρώτης όψεως παρουσιάζεται ως δυσκολία κατάκτησης και επεξεργασίας του γραπτού λόγου, στην πραγματικότητα όμως συνδέεται με όλες τις λειτουργίες της γλώσσας με προεκτάσεις και στη μαθηματική σκέψη.

Η **δυσλεξία** παρουσιάζεται με μια σειρά σχολικών αδυναμιών όπως είναι:

- α. Ανικανότητα φωνολογικής σύνδεσης του φωνήματος και του γραφήματος (αδυναμία φωνολογικής ενημερότητας)
- β. Αδυναμία κατανόησης της μορφής που παίρνουν κατά την κλίση οι κλιτές λέξεις
- γ. Αδυναμία κατανόησης και παραγωγής προτάσεων πολύπλοκων συντακτικά
- δ. Δυσκολία σύνδεσης της φωνολογικής και της γραφημικής εικόνας της λέξης με τη σημασία της
- ε. Περιορισμένο ενεργητικό λεξιλόγιο.

ζ) Ακατάστατο γραφικό χαρακτήρα-δυσανάγνωστο γραπτό με (έλλειψη σημείων στίξης, παράλειψη τόνων ,αντιστροφές γραμμάτων, παράλειψη ή μετατόπιση συλλαβών, άσχετες παρεμβολές, πολλά ορθογραφικά λάθη.)

η) Αργή ανάγνωση ή αποφυγή μεγάλων ανάλυσης

θ) Στη σύμφυτη εξελικτική δυσλεξία παρουσιάζεται θεμελιώδη υπολειτουργία των μαθησιακών λειτουργιών που σχετίζονται με την οπτική και την ακουστική αντίληψη.

Αντίστοιχα η **δυσαριθμσία** παρουσιάζεται με μια σειρά αδυναμιών όπως είναι:

- α) Δυσκολία εκτίμησης της προσότητας ενός συνόλου αντικειμένων ή των μεγεθών
- β) Δυσκολία στην αρίθμηση, στην σειροθέτηση, στην απομνημόνευση της προπαίδειας και άλλων ακολουθιών.
- γ) Δυσκολία στην εφαρμογή ενός αλγορίθμου
- δ) Δυσκολία στη μεταφορά ενός προβλήματος σε αριθμητικά δεδομένα
- ε) Δυσκολία στην κατανόηση των αριθμητικών συμβόλων και στην ορθή χρήση τους

Η **ιδιομορφία της δυσλεξίας** είναι ότι δεν παρουσιάζονται:

- α) όλα τα συμπτώματα με την ίδια μορφή σε όλα τα παιδιά.
- β) η εμφάνιση κάποιας από τις παραπάνω δυσκολίες σε ένα μαθητή δεν σημαίνει ότι έχει δυσλεξία

Για το λόγο αυτό απαιτείται διαφορική διάγνωση από το αρμόδιο ΚΔΑΥ, προκειμένου να εντοπιστούν οι τομείς που υπάρχουν μαθησιακές δυσκολίες και να γίνουν οι αναγκαίες προσαρμογές ανάλογα με το αναπτυξιακό επίπεδο των παιδιών.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η εκτίμηση των προβλημάτων του γραπτού λόγου περιλαμβάνει τη καταγραφή της παρούσας εκπαιδευτικής κατάστασης του παιδιού και την ποιοτική ανάλυση των σφαλμάτων (error analysis). Έτσι μπορεί να εντοπισθούν:

- α. Λάθη στα φωνήεντα, στα σύμφωνα, στους διφθόγγους, στα συμπλέγματα
- β. Αντιστροφές γραμμάτων ή λέξεων
- γ. Πρόσθεση ή παράλειψη γραμμάτων, συλλαβών, λέξεων
- δ. Άρνηση ανάγνωσης ορισμένων λέξεων
- ε. Μάντεμα των δύσκολων λέξεων, από τα συμφραζόμενα στ. Απουσία τόνων και σημείων της στίξης.

Παιδαγωγικές προσεγγίσεις

Η αντιμετώπιση των προβλημάτων, σύμφωνα με την συμπεριφοριστική κατεύθυνση, υλοποιείται με την άμεση διδασκαλία (direct instruction). Παράλληλα εφαρμόζονται και άλλα διορθωτικά ή θεραπευτικά προγράμματα ή ασκήσεις για την βελτίωση των αναπτυξιακών δεξιοτήτων και των γνωστικών λειτουργιών.

Ωστόσο η συμπεριφοριστική προσέγγιση μόνη της θεωρείται ατελής, επειδή παραβλέπει τα αναγκαία προπαρασκευαστικά στάδια, που υλοποιούνται με την έμμεση διδασκαλία (indirect instruction), και αναφέρονται στην έννοια της ετοιμότητας (readiness), η οποία είναι σύμφωνη με τα πορίσματα της γνωστικής ψυχολογίας.

Η γνωστική προσέγγιση εστιάζεται στις διαδικασίες πρόσληψης και επεξεργασίας των πληροφοριών και στην ανάπτυξη των γνωστικών δεξιοτήτων και στρατηγικών με τις οποίες δομείται η γνώση.

Μεθοδολογικές Οδηγίες

Η υποστήριξη των ατόμων με ειδικές μαθησιακές δυσκολίες συνεχίζεται μέχρι αυτά να κατακτήσουν τους μηχανισμούς ανάγνωσης και γραφής, ώστε να διαβάζουν κείμενα με κατανόηση και να δομούν σε παραγράφους το γραπτό λόγο, με τη συνεργασία του δασκάλου ειδικής αγωγής και του δασκάλου της κοινής τάξης.

Η κατάλληλη οργάνωση της τάξης διευκολύνει την εφαρμογή των ατομικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων με τον καθορισμό των μακροπρόθεσμων στόχων και την ανάλυση των βραχυπρόθεσμων διδακτικών βημάτων.

Ειδικότερα στο τμήμα ένταξης ή στην κοινή τάξη πρέπει να δημιουργηθεί το κατάλληλο μαθησιακό περιβάλλον ως ακολούθως:

- α) Διαμόρφωση ειδικού χώρου εργασίας ώστε να μειωθούν οι πιθανότητες διάσπασης της προσοχής
- β) Υποστήριξη της διδασκαλίας με ποικίλα διδακτικά μέσα
- γ) Αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών και ειδικότερα των Η/Υ με τους οποίους είναι δυνατή η δημιουργία μαθησιακών περιβαλλόντων αντίστοιχων με το περιεχόμενο του παρόντος αναλυτικού προγράμματος.

Περιεχόμενο του Αναλυτικού Προγράμματος

Το Αναλυτικό Πρόγραμμα Μαθησιακών Δυσκολιών περιλαμβάνει τις ακόλουθες ενότητες:

1. Αντιληπτικές λειτουργίες
2. Μνημονικές λειτουργίες
3. Γραφικός χώρος
4. Αναγνωστική λειτουργία
5. Μαθησιακές δυσκολίες στα Μαθηματικά που έχουν σχέση με τη δυσλειτουργία της γλώσσας
6. Συμπεριφορά – Συναισθηματική υποστήριξη

Παρατήρηση: Η σύνδεση με το περιεχόμενο του πλαισίου αναλυτικού προγράμματος ειδικής αγωγής (Π.Δ.301/96) έγινε με ιδιαίτερη προσοχή, για να αποφευχθούν οι επικαλύψεις. Όπου τυχόν θεωρηθεί ότι υπάρχουν επικαλύψεις ιδιαίτερα στα προπαρασκευαστικά στάδια, είναι εύκολο να διαπιστωθεί η ποιοτική διαφορά, αφού στην περίπτωση των μαθησιακών δυσκολιών δεν υπάρχει το κώλυμα της νοητικής υστέρησης που κυριαρχεί στο πλαίσιο Αναλυτικού Προγράμματος.

1. Γενική ενότητα: Αντιληπτικές λειτουργίες

Οι μαθητές με αντιληπτικές δυσλειτουργίες παρουσιάζουν συνήθως ειδικές μαθησιακές δυσκολίες και χρειάζονται συστηματική υποστήριξη στην πρωτοβάθμια, αλλά και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Ενότητα 1η: Οπτική αντίληψη

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 1.1.1. Να αντιλαμβάνεται και να σχηματίζει οπτικές ακολουθίες.	Οπτικές ακολουθίες σειράς αντικειμένων, εικόνων, σχημάτων, γραμμάτων, συλλαβών, λέξεων, προτάσεων Στη διαδικασία του σχηματισμού των οπτικών ακολουθιών λαμβάνεται υπόψη η οφθαλμοκίνηση: σάρωση (scanning), οι στάσεις των ματιών (fixations), οι παλινδρομήσεις (regressions) και η σωστή κατεύθυνση των στοιχείων (direction).
1.1.2. Να αντιλαμβάνεται και να ακολουθεί τον οπτικό ρυθμό.	Οπτικός ρυθμός στην παρουσίαση των οπτικών ακολουθιών: Το παιδί στην οπτική σάρωση επισημαίνει τη σειρά των στοιχείων της οπτικής ακολουθίας με ρυθμικές κινήσεις ή ρυθμικά χτυπήματα.
1.1.3. Να διαφοροποιεί και να διακρίνει οπτικές παραστάσεις.	Οπτική διαφοροποίηση και διάκριση σχεδόν ομοίων εικόνων-σχεδίων-σχημάτων που προσομοιάζουν με γράμματα με τελική κατάληξη τη διάκριση σχεδόν ομοίων γραμμάτων, ψηφίων, ψευδολέξεων π.χ. «θ-β, 6-9, θαβ-θαθ»
1.1.4. Να ταξινομεί και να ταυτίζει όμοιες και διαφορετικές οπτικές παραστάσεις.	Ταξινομήσεις – Ταυτίσεις όμοιων και διαφορετικών εικόνων, παραστάσεων, σχημάτων, γραμμάτων, λέξεων κ.ο.τ.

Ενότητα 2η: Ακουστική αντίληψη

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 1.2.1. Να αντιλαμβάνεται και να επαναλαμβάνει ακουστικές ακολουθίες.	Το παιδί ακούει, θυμάται, επαναλαμβάνει με τη σωστή σειρά ακουστικές ακολουθίες ήχων, φθόγγων, συλλαβών, λέξεων.
1.2.2. Να αντιλαμβάνεται τον ακουστικό ρυθμό στις ακολουθίες των ήχων.	Το παιδί διακρίνει και συνοδεύει ρυθμικά, τις ακολουθίες των ήχων-φθόγγων-συλλαβών- λέξεων καθώς τα επαναλαμβάνει π.χ. λογοπαίγνια και ομοιοκαταληξίες.
1.2.3. Να συνειδητοποιεί και να διακρίνει φωνολογικά στοιχεία.	Συνειδητοποιημένη ακρόαση και διάκριση φθόγγων-λέξεων που μοιάζουν ακουστικά π.χ. «π-τ», «φ-β», βάρος-φάρος.
1.2.4. Να ενεργοποιεί τη διχωτική ακοή με τον εντοπισμό της ηχητικής πηγής.	Ενεργοποίηση της διχωτικής ακοής του δεξιού αυτιού, που ενεργοποιεί το αριστερό ημισφαίριο για τους δεξιόχειρες και του αριστερού αυτιού που ενεργοποιεί το δεξιό ημισφαίριο του εγκεφάλου για τους αριστερόχειρες με ασκήσεις ακοής με ήχους διαφορετικών ειδών π.χ ήχοι φυσικών φαινομένων, φωνές ζώων φθόγγοι, λέξεις,εναλλάξ με το δεξί και το αριστερό αυτί.

Ενότητα 3η: Οπτικοακουστική αντίληψη

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 1.3.1. Να συνδυάζει οπτικο-ακουστικές λειτουργίες.	Διαδοχική παρουσίαση και αντιστοίχιση οπτικού και ακουστικού υλικού. π.χ. Το παιδί αντιστοιχίζει σειρά μουσικών ήχων με τα αντίστοιχα μουσικά όργανα, εικόνες-ήχους αντικειμένων με τις αντίστοιχες λέξεις.
1.3.2. Να αντιστοιχίζει οπτικά και ακουστικά ερεθίσματα.	Άμεση αντιστοίχιση οπτικών και ακουστικών ερεθισμάτων π.χ. ήχος-αντικείμενο, λέξη-αντικείμενο, φώνημα-γράφημα κλπ.
1.3.3.	Οπτική-ακουστική διάκριση λέξεων, συλλαβών, φθόγγων π.χ. Το παιδί διακρίνει

Να διακρίνει οπτικο-ακουστικά λέξεις, συλλαβές, φθόγγους.	συγκεκριμένες λέξεις, συλλαβές, φθόγγους που ακούσει από μια σειρά λέξεων, συλλαβών, φθόγγων που βλέπει.
---	--

Ενότητα 4η: Πολυαισθητηριακές αντιληπτικές λειτουργίες

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
<p>Το παιδί να μπορεί:</p> <p>1.4.1. Να συνδυάζει την οπτική, την ακουστική, την κιναισθητική δίοδο επικοινωνίας.</p>	<p>Ενεργοποίηση του οπτικού, ακουστικού κιναισθητικού καναλιού με συνδυασμένες δραστηριότητες π.χ. βλέπει-πιάνει-ακούει-ψηλαφεί ποικίλο υλικό (αντικείμενα, σχήματα, ανάγλυφες αποτυπώσεις σχημάτων, γραμμάτων).</p>
<p>1.4.2. Να συνδέει πολυαισθητηριακά την παράσταση μιας λέξης.</p>	<p>Πολυαισθητηριακή σύνδεση μιας λέξης με την οπτική, ακουστική γλωσσοκινητική, απτική, γραφοκινητική εικόνα π.χ. Το παιδί βλέπει τη λέξη παράθυρο, την ακούει, τη λέει, την ψηλαφεί ανάγλυφη και τη γράφει.</p>
<p>1.4.3. Να συνδέει τις εμπειρίες του με βάση το αίτιο-αποτέλεσμα.</p>	<p>Το παιδί συνδέει αιτίες με τα αποτελέσματα ή βρίσκει από τα αποτελέσματα τις αιτίες. Π.χ. υδρατμός-ψύξη-βροχή.</p>
<p>1.4.4. Να συγκεντρώνει την προσοχή με τη βοήθεια της κιναισθησης.</p>	<p>Υποστήριξη της προσοχής με την κιναισθηση π.χ. Το παιδί με υπερκινητικότητα και πολυδιάσπαση της προσοχής, υποστηρίζεται γνωστικά με την κιναισθητική αντίληψη των ανάγλυφων γραμμάτων και λέξεων.</p>
<p>1.4.5. Να ενισχύει τη διάρκεια της προσοχής.</p>	<p>Υποστήριξη διχωτικής προσοχής με ταυτόχρονη παρακολούθηση οπτικών και ακουστικών ερεθισμάτων π.χ. Το παιδί ακούει και βλέπει ταυτόχρονα με προσοχή ένα σύνθετο οπτικο-ακουστικό ερέθισμα: «Ο κόκορας» κάρτα με εικόνα+ λέξη+άκουσμα της λέξης.</p>
<p>1.4.6. Να ακολουθεί σύνθετες εντολές.</p>	<p>Ακολουθεί σύνθετες εντολές με εμπλοκή όλων των αισθήσεων π.χ. Το παιδί αρχίζει μια διαδρομή όταν ακούσει το σύνθημα, σταματά όταν δει το stop, κλείνει τα μάτια και με την αφή βρίσκει κάτι (παιχνίδι του χαμένου θησαυρού).</p>

2η Γενική ενότητα: Μνημονικές λειτουργίες

Οι μαθητές με αντιληπτικές δυσλειτουργίες παρουσιάζουν συνήθως ειδικές μαθησιακές δυσκολίες και χρειάζονται συστηματική υποστήριξη στην πρωτοβάθμια, αλλά και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Ενότητα 1η: Λειτουργικά μνήμη - Μνήμη ακολουθιών

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 2.1.1. Να ιχθυροποιεί τη λειτουργική μνήμη με οπτικές, ακουστικές, κιναισθητικές μνημονικές ακολουθίες.	Ενεργοποίηση της λειτουργικής μνήμης με συγκράτηση οπτικών, ακουστικών, κιναισθητικών ακολουθιών π.χ. Το παιδί συγκρατεί σειρά εικόνων, σειρές εικόνων-ήχων, κιναισθητικές ακολουθίες.
2.1.2. Να θυμάται με ακρίβεια.	Ακολουθίες λέξεων, συλλαβών, φθόγγων και ολοκληρωμένων προτάσεων π.χ. Το παιδί επαναλαμβάνει χωρίς να αλλάζει τη σειρά φθόγγους, συλλαβές, λέξεις, προτάσεις που είδε και άκουσε.
2.1.3. Να ασκείται στην ταχύτητα της μνήμης των ακολουθιών με τη βοήθεια Η/Υ.	Χρήση Η/Υ για να αναπτυχθεί η ταχύτητα των οπτικο-ακουστικών ακολουθιών και η ταχύτητα απόσβεσης των γραφημικών ακολουθιών. π.χ. Το παιδί συγκρατεί στη μνήμη του την εικόνα της γάτας με τον αντίστοιχο ήχο και την λέξη «γάτα», που εμφανίζονται με ορισμένη ταχύτητα.

Ενότητα 2η: Μακροπρόθεσμη μνήμη - Μνημοτεχνική

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 2.2.1. Να χρησιμοποιεί μνημονικούς συνειρμούς.	Ενεργοποίηση των συνειρμών με συνδυασμούς της οπτικής προσομοίωσης των λέξεων. Π.χ. Το παιδί συνδυάζει το «φ» με την εικόνα του κουλουριασμένου «φιδιού». Το «δ» με την εικόνα «δέντρου».
2.2.2. Να συνδέει τη μνήμη των λέξεων με μνημο-κοινωνικές εμπειρίες και δραστηριότητες.	Σύνδεση μνήμης των λέξεων με εμπειρίες και δραστηριότητες. Π.χ. Το παιδί συνδέει το γυμναστήριο με τη λέξη γυμναστική, το κολυμβητήριο, με τη λέξη κολύμπι.
2.2.3. Να ασκείται σε τεχνικές τεμαχιοποίησης του γραπτού λόγου.	Τεχνικές χωρισμού του κειμένου με καθέτους ανά συλλαβές ή λέξεις. Π.χ. «Ο /πα/τέ/ρα/ς/ εί/ναι α/δύ/να/τος» « Τρέχει το παιδί/ στον κήπο».
2.2.4. Να οπτικοποιεί το γραπτό λόγο.	Το παιδί ασκείται να βλέπει σε εικόνες αυτά που διάβασε π.χ καλλιέργεια σιταριού- παραγωγή ψωμιού.
2.2.5. Να συγκρατεί στη μνήμη λεπτές διαφορές που υπάρχουν σε γράμματα και αριθμούς.	Συγκράτηση στη μνήμη των λεπτών διαφορών ανάμεσα σε γράμματα και αριθμούς. Π.χ. Το παιδί συγκρατεί τη σωστή κατεύθυνση των γραμμών «ε», «ω», του αριθμού 3 και του ε.
2.2.6. Να ασκηθεί στην απομνημόνευση με κατηγοριοποιήσεις.	Το παιδί απομνημονεύει με βάση τα κοινά χαρακτηριστικά π.χ. ομαδοποιήσεις προϊόντων μιας χώρας με βάση τη χρηστικότητά τους.
2.2.7. Να ανακαλεί μνημονικές εικόνες με συναισθηματική φόρτιση.	Μνημονική ανάκληση παραστάσεων π.χ. Το παιδί θυμάται με «χαρά» την εκδρομή στην εξοχή που πέρασε «ωραία».

Ενότητα 3η: Ανάπτυξη βραχυπρόθεσμης - λειτουργικής μνήμης

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 2.3.1. Να συγκρατεί στη μνήμη του πολυαισθητηριακά μια σειρά στοιχείων.	Το παιδί βλέπει, ζωγραφίζει, γράφει και συγκρατεί στη μνήμη του σειρές αντικειμένων, λέξεων, συλλαβών.
2.3.2. Να συγκρατεί στην εργαζόμενη μνήμη από 2 μέχρι 9 στοιχεία.	Το παιδί συγκρατεί στη μνήμη του 2 έως 9 εικόνες, λέξεις, αριθμούς (με προοδευτική αύξηση της χωρητικότητας στα όρια 7 +/- 2).
2.3.3. Να συμπληρώνει ελλειπίες λέξεις ή προτάσεις.	Συμπλήρωση ελλειπών λέξεων ή προτάσεων π.χ. Το παιδί βρίσκει λέξεις που λείπουν συλλαβές π.χ. «μο ___ βι» ή συμπληρώνει ελλειπίες προτάσεις «Εγώ _____ νερό».

3η Γενική ενότητα: Γραφικός χώρος

Ενότητα 1η: Χωρο-χρονικός προσανατολισμός

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 3.1.1. Να προσανατολίζεται στο χώρο με αρχικό σημείο αναφοράς το σώμα του.	Προσανατολισμός στο χώρο με αρχικό σημείο αναφοράς το σώμα του π.χ. Το παιδί καταχτά τις έννοιες «πάνω από τα κεφάλι μου», «κάτω από τα πόδια μου», «δεξιά μου / αριστερά μου» κ.ο.τ.
3.1.2. Να προσανατολίζεται στο χώρο με σημεία αναφοράς τα αντικείμενα.	Προσανατολισμός του παιδιού σε σχέση με τα αντικείμενα στον περιβάλλοντα χώρο. Π.χ. Το παιδί αντιλαμβάνεται ότι το ανθοδοχείο βρίσκεται πάνω στο τραπέζι δεξιά. Ως προς τα άνθη που περιέχει, το τριαντάφυλλο είναι ανάμεσα στα δύο γαρίφαλα. Το ένα γαρίφαλο γέρνει προς τα αριστερά και το άλλο προς τα δεξιά κ.τ.ο.
3.1.3. Να προσανατολίζεται στον ευρύτερο χώρο.	Προσανατολισμός στον ευρύτερο χώρο. Π.χ. Το παιδί μαθαίνει και δείχνει τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα. Δείχνει τον προσανατολισμό των κτιρίων. Προσανατολίζεται στο σχέδιο της περιοχής, στο χάρτη της Ελλάδας.
3.1.4. Να συνδέει χωρο-χρονικά τα αντικείμενα.	Χωρο-χρονική σύνδεση αντικειμένων π.χ. Το παιδί συνδέει το χρόνο της πρωινής προσέλευσης στην τάξη με την αλλαγή νερού των λουλουδιών στο ανθοδοχείο.
3.1.5. Να συνδέει χώρο - ρυθμό.	Σύνδεση χρόνου και ρυθμού π.χ. Το παιδί αντιλαμβάνεται το ρυθμικό χτύπημα του ρολογιού ή μετρά ρυθμικά σταγόνες νερού που πέφτουν από ψηλά. Χρονομέτρηση με κλεψύδρα.
3.1.6. Να οργανώνονται χωρο-χρονικά.	Χωρο-χρονική οργάνωση π.χ. Το παιδί διανύει και μετρά διαδρομές κινείται μέσα σε λαβύρινθο. Τοποθετεί χωροχρονικά τα γεγονότα της ημέρας. Τηρεί χρονοδιαγράμματα, ημερολόγια, προγραμματίζει τις δραστηριότητες του. Χρησιμοποιεί, επανατοποθετεί, τακτοποιεί και βρίσκει εύκολα τα αντικείμενα που χρειάζεται στο σχολείο και στο σπίτι.

Ενότητα 2η: Γραφοκινητικότητα και κατάρκτηση του γραφικού χώρου

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 3.2.1. Να βιώνει διαδρομές στο χώρο.	Βίωση και μεταφορά διαδρομών στο χώρο με το σώμα . π.χ. Το παιδί διανύει μια κυκλική διαδρομή, συγκρατεί το κινητικό σχήμα στη μνήμη του και το μεταφέρει στο γραφικό χώρο, χρησιμοποιώντας χαρτί και μολύβι.
3.2.2. Να συμπληρώνει ημιτελή σχέδια με ακολουθίες ιχνών.	Αναδυόμενη γραφή μέσα από τη συμπλήρωση ημιτελών σχεδίων με τη βοήθεια ιχνών. Π.χ. Το παιδί φτιάχνει γραμμές, σχήματα, εικόνες κ.ά. ακολουθώντας ίχνη.
3.2.3. Να γράφει ανάμεσα σε δυο γραμμές.	Γραφή ανάμεσα σε 2 χάρακες. Π.χ. Το παιδί γράφει ανάμεσα σε 2 γραμμές με κανονική απόσταση, με πυκνωση, με αραιωση. Χρησιμοποιεί τετράδια με μεγάλα ή μικρά τετράγωνα, τετράδια με 4 γραμμές.
3.2.4. Να γράφει με ρυθμική κίνηση.	Ρυθμική κίνηση γραφής με σειρές δεξιόστροφων και αριστερόστροφων καμπύλων γραμμών. Π.χ. Το παιδί γράφει «α» = αριστερόστροφο, «η» = δεξιόστροφο
3.2.5. Να ζωγραφίζει σε λευκό χαρτί.	Ζωγραφική σε λευκό χαρτί. Π.χ. Το παιδί κάνει μια ζωγραφιά σε χαρτί Α4, σε διαφορετικές θέσεις (μέση, πάνω από τη μέση, πάνω/κάτω δεξιά, πάνω/κάτω αριστερά).
3.2.6. Να εντοπίζει τη σειρά και τη θέση που βρίσκονται μικρά αυτοκόλλητα.	Εντοπισμός θέσης μικρών αυτοκόλλητων. Π.χ. Το παιδί βρίσκει το πρώτο αυτοκόλλητο της δεύτερης σειράς, το δεύτερο της τρίτης σειράς, το τελευταίο της κάτω σειράς.
3.2.7. Να αντιλαμβάνεται τις έννοιες των συντεταγμένων (οριζόντιας και καθέτου).	Το παιδί ασκείται στην τομή των συντεταγμένων με παιχνίδια π.χ. σταυρόλεξα, σκάκι, ντάμα.
3.2.8. Να τηρεί τα αναγκαία περιθώρια και αποστάσεις.	Το παιδί υπολογίζει και τηρεί τα αναγκαία περιθώρια στον οργανωμένο χώρο μιας σελίδας. Τηρεί τις αποστάσεις ανάμεσα στις λέξεις και στις σειρές.
3.2.9. Να αναπτύσσει τη λεπτή κινητικότητα του χεριού.	Ανάπτυξη της κινητικότητας του χεριού με επαναλαμβανόμενες ασκήσεις κινήσεων περιστροφής του καρπού, άνοιγμα κλείσιμο δακτύλων π.χ. Το παιδί αναπτύσσει την κιναισθηση με κινήσεις γραφής των άκρων των δακτύλων πάνω σε αδρές και ανάγλυφες επιφάνειες (γυαλόχαρτο, επιφάνεια με κολλημένες φακές) κτλ.
3.2.10. Να συντονίζει τις κινήσεις ματιού-χειριού που γίνονται με γρήγορους ρυθμούς.	Ασκήσεις οπτικοκινητικού συντονισμού ματιού-χειριού σε συνθήκες ταχύτητας. Π.χ. Το παιδί ασκείται σε γραφοκινητικές ασκήσεις με ορισμένη κάθε φορά ταχύτητα.
3.2.11. Να αναπτύσσει στρατηγικές διαδρομών για τη γραφή.	Το παιδί με τη βοήθεια βελών μαθαίνει τη σωστή φορά των γραμμών: τα δεξιόστροφα, τα αριστερόστροφα, τα γράμματα πάνω/κάτω από τη γραμμή.

4η Γενική ενότητα:Αναγνωστική λειτουργία

Ενότητα 1η: Φωνολογικό μέρος

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 4.1.1. Να προφέρει σωστά τα φωνήεντα, τα σύμφωνα, τα συμπλέγματα.	Ασκήσεις παραγωγής φωνηέντων, συμφώνων, συμπλεγμάτων με λογοπαίγνια.
4.1.2. Να διακρίνει φωνητικά συγγενείς φθόγγους.	Ασκήσεις διάκρισης και σωστής άρθρωσης συγγενών φθόγγων π.χ. «β, φ, δ».
4.1.3. Να κάνει συλλαβική και φθογγική ανάλυση της ηχητικής εικόνας.	Ασκήσεις συλλαβικής και φθογγικής ανάλυσης ηχητικής εικόνας με χρήση μαγνητοφώνου π.χ. «Ρέ-να», «Ρ-έ-ν-α».
4.1.4. Να αντιλαμβάνεται και να διακρίνει τις λέξεις στον προφορικό λόγο.	Ασκήσεις αντίληψης και διάκρισης λέξεων στον προφορικό λόγο π.χ. Το παιδί ακούει την πρόταση «Το πρωί πηγαίνω στο σχολείο» και λέει μία μία τις λέξεις.
4.1.5. Να αναλύει τις λέξεις σε συλλαβές προφορικά.	Ασκήσεις προφορικής ανάλυσης λέξεων σε συλλαβές π.χ. ασκήσεις ρυθμικής ανάλυσης σε συλλαβές με παλαμάκια λέξεων τύπου «σφ» (σύμφωνο φωνήεν) π.χ. «νε-ρό», τύπου φσ (φωνήεν σύμφωνο), π.χ. «ώ-ρα», τύπου σσφ (σύμφωνο σύμφωνο φωνήεν) π.χ. «στά-ση».
4.1.6. Να αναλύει τις συλλαβές σε φθόγγους προφορικά.	Προφορική ανάλυση των συλλαβών σε φθόγγους π.χ. ασκήσεις ρυθμικής ανάλυσης συλλαβών σε φθόγγους με χτυπήματα χεριών σε κάθε φθόγγο π.χ. «ν-ε», «ρ-ό».
4.1.7. Να διακρίνει και να προφέρει λέξεις που αρχίζουν με τον ίδιο φθόγγο.	Ασκήσεις διάκρισης λέξεων που αρχίζουν από τον ίδιο φθόγγο προφορικά π.χ. «βάζω, βάση, βίδα, βίλα».
4.1.8. Να διακρίνει και να συνθέτει φωνητικά τους φθόγγους και τις συλλαβές με ακρίβεια.	Ασκήσεις διάκρισης και σύνθεσης των φθόγγων και των συλλαβών προφορικά χωρίς να παραλείπει, να προσθέτει ή να αντιστρέφει φθόγγους και συλλαβές.
4.1.9. Να συνθέτει προφορικά τα σύμφωνα με όλα τα φωνήεντα.	Ασκήσεις σύνθεσης συμφώνων με φωνήεντα προφορικά π.χ. «μα-μο-με-μι».
4.1.10. Να διακρίνει και να προφέρει λέξεις που ομοιοκαταληκτούν.	Ασκήσεις διάκρισης λέξεων που ομοιοκαταληκτούν π.χ. «γίδα-βίδα».
4.1.11. Να διακρίνει λέξεις που μοιάζουν φωνολογικά.	Ασκήσεις φωνολογικής διάκρισης συγγενών λέξεων π.χ. Το παιδί διακρίνει και προφέρει «ποδιά-πόδια».
4.1.12. Να ταξινομεί λέξεις με κοινά συμπλέγματα.	Ασκήσεις ταξινόμησης λέξεων με κοινά συμπλέγματα π.χ. Το παιδί βρίσκει λέξεις του τύπου σσφ «μπαλάκι-μπαμπάς-μπαμπάκι».
4.1.13. Να σχηματίζει λέξεις με σωστή ακολουθία των φθόγγων που ακούει.	Ασκήσεις φωνημικής οργάνωσης λέξεων με σωστή ακολουθία φθόγγων π.χ. Το παιδί οργανώνει φωνημικά την ακολουθία των γλωσσικών φθόγγων «ν-ε-ρ-ό» και παράγει τη λέξη «νερό».

Ενότητα 2η: Προανάγνωση

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 4.2.1. Να επαναλαμβάνει ιστορίες που ακούει.	Επανάληψη ιστοριών που ακούει π.χ. Το παιδί διηγείται με δικά του λόγια ένα παραμύθι (π.χ. η κοκκίνοσκουφίτσα) που του διηγούνται ή ακούει από μαγνητόφωνο.
4.2.2. Να παρακολουθεί, προβλέπει και προσδοκά την εξέλιξη και τη συνέχεια των γεγονότων μιας ιστορίας.	Το παιδί παρακολουθεί, προβλέπει και προσδοκά την εξέλιξη και τη συνέχεια των γεγονότων μιας ιστορίας π.χ. «οι επτά νάνοι».
4.2.3. Να παρακολουθεί τη διήγηση μιας ιστορίας γυρίζοντας τις σελίδες του βιβλίου.	Το παιδί παρακολουθεί την εξέλιξη των γεγονότων μιας ιστορίας γυρίζοντας τις σελίδες του αντίστοιχου εικονογραφημένου βιβλίου.
4.2.4. Να δείχνει με το δάχτυλο από αριστερά προς τα δεξιά σε γραπτό κείμενο.	Ασκήσεις προσανατολισμού με το δάχτυλο (από αριστερά προς τα δεξιά, πάνω δεξιά και κάτω αριστερά) σε γραπτό κείμενο.
4.2.5. Να αντιλαμβάνεται, διακρίνει και δείχνει τις σειρές, τις προτάσεις, τις λέξεις και τα γράμματα σε γραπτό κείμενο.	Αντίληψη του γραπτού κειμένου π.χ. το παιδί αντιλαμβάνεται ότι το γραπτό κείμενο ιστορίας που ακούει αποτελείται από σειρές, προτάσεις, λέξεις και γράμματα.
4.2.6. Να αναγνωρίζει όμοιες λέξεις, συλλαβές, γράμματα σε γραπτό κείμενο.	Ταύτιση όμοιων λέξεων συλλαβών και γραμμάτων σε κείμενο π.χ. Το παιδί ταυτίζει, διακρίνει και δείχνει όμοιες λέξεις, συλλαβές, γράμματα σε γραπτό κείμενο με προαναγνωστικά παιχνίδια.

4.2.7. Να αντιστοιχίζει λέξεις με εικόνες σε γραπτό κείμενο.	Αντιστοιχισή λέξεων με εικόνες σε γραπτό κείμενο και αντίστροφα π.χ. Το παιδί παίζοντας κολλά λέξεις γραμμένες σε αυτοκόλλητα στις αντίστοιχες εικόνες που περιλαμβάνονται σε γραπτό κείμενο.
--	---

Ενότητα 3η: Ανάγνωση

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 4.3.1. Να γνωρίζει τη σχέση φωνήματος-γραφήματος.	Ασκήσεις αντίληψης και αντιστοιχισής φωνήματος-γραφήματος π.χ. Ο δάσκαλος λέει «α» και το παιδί δείχνει το «α» σε καρτέλα(flash cards).
4.3.2. Να γνωρίζει τα φωνήεντα.	Το παιδί αναγνωρίζει, λέει και γράφει τα φωνήεντα π.χ. Το παιδί βλέπει καρτέλα με τα φωνήεντα και απαντά στις ερωτήσεις: - δείξε μου το «ε», - ποιο είναι αυτό, - γράψε μου το «ε».
4.3.3. Να συνθέτει συλλαβές του τύπου σφ (σύμφωνο-φωνήεν).	Αναγνώριση, σύνθεση και ανάλυση συλλαβών του τύπου σφ π.χ. μα, σα, κο.
4.3.4. Να συνθέτει συλλαβές του τύπου φσ (φωνήεν-σύμφωνο).	Αναγνώριση, σύνθεση και ανάλυση τύπου συλλαβών τύπου σφ π.χ. αμ, ασ, οκ (όπως παραπάνω).
4.3.5. Να συνθέτει συλλαβές του τύπου σσφ (σύμφωνο-σύμφωνο-φωνήεν).	Αναγνώριση, ανάλυση και σύνθεση συλλαβών τύπου σσφ π.χ. μπα, στο .
4.3.6. Να συνθέτει συλλαβές του τύπου σσσφ (σύμφωνο-σύμφωνο- σύμφωνο-φωνήεν).	Αναγνώριση, ανάλυση και σύνθεση συλλαβών τύπου σσσφ π.χ. στρα, μπρα .
4.3.7. Να παράγει διαδοχικά λέξεις με συλλαβές τύπου: σφ, φσ, σσφ, σσσφ.	Παραγωγή λέξεων με συλλαβές τύπου: α/σφ, νερό (σφσφ), β/φς, έλα (φσφ), σσφ, στάση (σφσφ), δ/ σσσφ, στροφή, μπράβο (σσσφσφ) με την υποστήριξη αναγνωστικών παιχνιδιών.
4.3.8. Να συνθέτει λέξεις που έχουν τελικά σύμφωνα ς, ν.	Αναγνώριση, ανάλυση και σύνθεση λέξεων με συλλαβές τύπου σφ ή φσ και συγκράτηση του τελικού ς ή ν π.χ. λαγός, όταν.
4.3.9. Να διακρίνει λέξεις με αρχικά γράμματα όμοια φωνολογικά.	Ασκήσεις διάκρισης λέξεων που αρχίζουν με γράμματα που μοιάζουν φωνολογικά π.χ. τομάτα-ντάμα, χαρά-γάτα, μπάλα-πάνα.
4.3.10. Να αναγνωρίζει αυτόματα το βασικό οπτικό λεξιλόγιο.	Αυτόματη αναγνώριση οπτικού λεξιλογίου από 10 μέχρι 100 λέξεις με τη χρήση καρτών. Το παιδί αντιστοιχίζει εικόνες-λέξεις (Flash cards).
4.3.11. Να ασκείται στην αυτόματη ανάγνωση.	Άσκηση στην αυτόματη ανάγνωση με κατανόηση κειμένου που έχει χωριστεί σε πνευστικές-νοηματικές ενότητες π.χ. Το παιδί διαβάζει το κείμενο «Πριν πολλά χρόνια ξεκίνησε ένας άνθρωπος με το γαϊδουράκι του να πάει στην πόλη. Ήθελε να αγοράσει διάφορα πράγματα» ή το διαβάζει «Πριν πολλά χρόνια ξεκίνησε ένας άνθρωπος με το γαϊδουράκι του να πάει στην πόλη. Ήθελε να αγοράσει διάφορα πράγματα».
4.3.12. Να βελτιώσει την ανάγνωση.	Ασκήσεις για βελτίωση και τελειοποίηση της ανάγνωσης χρησιμοποιώντας ηχητικές διακυμάνσεις και τονικές αποχρώσεις της φωνής.

Ενότητα 4η: Γραφή

Διδακτικοί στόχοι	Δραστηριότητες
Το παιδί να μπορεί: 4.4.1. Να τηρεί σωστή στάση του σώματος και του χεριού.	Το παιδί κάθεται στο θρανίο του, ακουμπά τις παλάμες του στην επιφάνεια του θρανιού.
4.4.2. Να κρατά σωστά το μολύβι.	Κράτημα του μολυβιού στα τρία δάκτυλα, ακουμπώντας τον αγκώνα και τον καρπό πάνω στο θρανίο.
4.4.3. Να τοποθετεί σωστά το τετράδιό του.	Τοποθέτηση του τετραδίου του ανάλογα με την επικράτηση δεξιού-αριστερού και άσκηση στη σωστή θέση.
4.4.4. Να γράφει γράμματα και κείμενο με τη σωστή φορά.	Άσκηση γραφής γραμμάτων και κειμένου με τη σωστή φορά π.χ. Το παιδί με τη βοήθεια βελών και με κινητική βοήθεια . γράφει από αριστερά προς τα δεξιά και το αντίστροφο.
4.4.5. Να διακρίνει τον προσανατολισμό κάθε γράμματος.	Το παιδί ασκείται να διακρίνει και να γράφει με το σωστό προσανατολισμό τα γράμματα στο γραφικό χώρο π.χ. σελίδα τετραδίου, πίνακας, λευκές σελίδες Α4 κ.τ.ο.

<p>4.4.6. Να γράφει τα γράμματα και τους αριθμούς χωρίς να τα αντιστρέφει και να τα συγχέει.</p>	<p>Άσκηση στην ορθή γραφή των γραμμάτων και αριθμών που αντιστρέφει π.χ. «β-θ, φ-θ, ρ-9, 3-ε, σ-6».</p>
<p>4.4.7. Να γράφει λέξεις με υπαγόρευση χωρίς αντιστροφές γραμμάτων.</p>	<p>Γραφή λέξεων με υπαγόρευση χωρίς να αντιστρέφει τα γράμματα π.χ. χα-αχ, κότα-άτοκ.</p>
<p>4.4.8. Να γράφει λέξεις με υπαγόρευση χωρίς να παραλείπει γράμματα.</p>	<p>Το παιδί ασκείται να γράφει λέξεις χωρίς να παραλείπει γράμματα π.χ. νερό (νεό).</p>
<p>4.4.9. Να γράφει λέξεις με υπαγόρευση χωρίς να προσθέτει γράμματα.</p>	<p>Άσκηση στη γραφή λέξεων χωρίς προσθήκες γραμμάτων, συλλαβών π.χ. μπλε-μπλε, μπασαλα-μπάλα.</p>
<p>4.4.10. Να γράφει λέξεις με υπαγόρευση χωρίς να επαναλαμβάνει γράμματα.</p>	<p>Άσκηση στη γραφή λέξεων χωρίς επαναλήψεις γραμμάτων ή συλλαβών.</p>
<p>4.4.11. Να γράφει λέξεις με υπαγόρευση χωρίς να αντιμεταθέτει γράμματα.</p>	<p>Άσκηση στη γραφή λέξεων χωρίς μεταθέσεις φθόγγων π.χ. πρώτα αντί πόρτα, βρούτσα αντί βούρτσα.</p>
<p>4.4.12. Να γράφει λέξεις με υπαγόρευση χωρίς να αντικαθιστά γράμματα.</p>	<p>Άσκηση στη γραφή λέξεων χωρίς αντικαταστάσεις γραμμάτων π.χ. παπάτα αντί πατάτα.</p>
<p>4.4.13. . Να αντιγράφει κείμενο από βιβλίο και από τον πίνακα.</p>	<p>Ασκήσεις αντιγραφής κειμένου που έχει μπροστά του ή από τον πίνακα.</p>
<p>4.4.14. Να γράφει κείμενο με υπαγόρευση.</p>	<p>Ασκήσεις γραφής κειμένου με υπαγόρευση, με αργό ρυθμό και με γρήγορο ρυθμό υπαγόρευσης.</p>